

סימן טו - דיני חציצה בטבילה להר הבית

- א'. מה הן ההכנות הנדרשות לפני הטבילה, האם חייבים חפיפה?
ב'. מהו גדר 'מקפיד'?
ג'. האם צריך לכתחילה להסיר גם מה שלא מקפיד כדברי הרמ"א בטבילת נידה?

מהי חפיפה?

במסכת בבא קמא דף פב ע"א נאמר:

עשרה תקנות תיקן עזרא: שקורין במנחה בשבת, וקורין בשני ובחמישי, ודנין בשני ובחמישי, ומכבסים בחמישי בשבת, ואוכלין שום בערב שבת, ושתהא אשה משכמת ואופה, ושתהא אשה חוגרת בסינר, ושתהא אשה חופפת וטובלת, ושהיה רוכלין מחזירין בעיירות, ותיקן טבילה לבעלי קריין.

ושתהא אשה חופפת וטובלת - דאורייתא היא! דתניא: ורחץ את בשרו במים - שלא יהא דבר חוצץ בין בשרו למים, את בשרו - את הטפל לבשרו, ומאי ניהו? שער! אמרי: דאורייתא לעיוני דלמא מיקטר, אי נמי מאוס מידי משום חציצה, ואתא איהו תיקן חפיפה.

פירש רש"י בד"ה האשה חופפת: "במסרק ביום טבילתה משום חציצה". וכן בהמשך בד"ה חפיפה - "במסרק להרחקה דמילתא".

מדברי רש"י כאן נראה שחפיפה היינו סירוק השיער.

ובמסכת נדה דף סו שנינו:

אמר רבא: אשה לא תחוף לא בנתר ולא בחול. בנתר - משום דמקטף, ובחול - משום דמסריך. ואמר אממר משמיה דרבא: אשה לא תחוף אלא בחמין, אבל לא בצונן, ואפילו בחמי חמה. צונן מאי טעמא לא - משום דקרירי, ומשרו מזייא.

ופירש רש"י בד"ה לא תחוף: "שערה. מקטף - נותק שער ומתבלבל וחוצץ. סריך - מדביק השער וחוצץ".

עוד נאמר בנדה דף סז ע"ב:

איבעיא להו: אשה מהו שתחוף בלילה ותטבול בלילה? מר זוטרא - אוסר ורב חנינא מסורא - שרי. א"ל רב אדא [לרב חנינא מסורא]: לאו הכי הוה עובדא בדביתהו דאבא מרי ריש גלותא דאיקוט, אזל ר"נ בר יצחק לפיוסה. ואמרה ליה: מאי איתיה השתא? תסגי אייתי למחר. וידע מאי קאמרה ליה. אמר: דודי חסרת, טשטקי חסרת, עבדי חסרת?

פירש רש"י:

מהו שתחוף בלילה - בליל טבילתה מי אמרינן מתוך שממהרת לטבילתה לא חייפא שפיר. דאיקוט - לשון קטטה ולא רצתה לטבול. מאי איתיה השתא - מה לך למחר הלילה. תסגי ואייתי למחר - די לך אם אטבול למחר. וידע - רב נחמן. מאי קאמרה ליה - שלא חפפה. עבדי חסרת - להביא מים ולחמם. דודי - קדרות להחם בהם חמין. טשטקי - פלדושטו"ל לישב עליהן.

בגמרא בנדה מפורש שסירוק השיער היינו ביחד עם ניקויו וריכוכו במים חמים. אם כן חפיפה היא ניקוי וריכוך השיער במים חמים וסירוק השיער במסרק להסיר כל לכלוך וכל קשר.

וכך כתב הרמב"ן בהלכות נדה פרק ט אות ב:

וכיצד דין חפיפה זו, רוחצת ראשה וכל מקום שער שבגופה במים חמין, ומסרקת אותן או מפספסת אותן בידיה יפה יפה כדי שתתיר שערותיה אם היה בהן קשר.

האם רק בשיער או בכל הגוף?

בחולין דף י ע"א נאמר:

טבל ועלה ונמצא עליו דבר חוצץ אפילו נתעסק באותו המין כל היום כולו לא עלתה לו טבילה עד שיאמר ברי לי שלא היה עלי קודם לכן.

ואילו בנדה דף סו ע"ב נאמר:

אמר רבא: טבלה ועלתה ונמצא עליה דבר חוצץ, אם סמוך לחפיפה טבלה - אינה

צריכה לחוף ולטבול, ואם לאו - צריכה לחוף ולטבול.

וקשה, מדוע בנדה סומכת על חפיפתה, ואילו בחולין הדין שלא עלתה לו טבילה עד שיאמר ברי לי שלא היה עלי חציצה, מדוע אינו סומך על חפיפתו?

וכתבו שם התוספות:

... פירש ר"ת דחפיפה לא שייכא אלא בראש, והך דחולין איירי בשאר הגוף דליכא חפיפה. וכן משמע לעיל דקאמר אשה לא תחוף אלא בחמין כו' וקאמר טעמא דמשרו מזיא ומדלא קאמר לא תחוף ראשה ש"מ דבכל מקום חפיפה שייך טעמא דמשרו מזיא, דבמקום שער הוא.

ועוד מביא ר"י ראייה דאמרינן בפרק מרובה (ב"ק דף פב.) גבי עשר תקנות דעזרא שתהא אשה חופפת וטובלת ופריך מדאורייתא הוא וכו' מאי נינהו שערות ומשני לעיוני מדאורייתא דילמא מיקטר ואתא איהו ותקן חפיפה ומדקאמר דילמא מיקטר שמע מינה דעיקר חפיפה בראש ובכמה מקומות הוזכרה חפיפה אצל הראש.

התוספות מתרצים את הסתירה בין הגמרא בנידה לגמרא בחולין, בכך שהגמרא בנדה עוסקת בחציצה שנמצאת בשיער, ומכיוון שעושה חפיפה בשיער לפני הטבילה, לא חוששת שהחציצה הייתה בעת הטבילה. אך בחולין הגמרא עוסקת בנמצא חציצה על הגוף, ובגוף לא שייך חפיפה, שאין חפיפה אלא בשיער.

אבל במחזור ה"ר שמריה מפרש בשם רש"י:

דבכל הגוף שייך חפיפה כדאמרינן בפ' כל כתבי (שבת דף קכ:) 'הרי שהיה שם כתוב על בשרו ה"ז לא יחוף', ומיהו בכל הספרים ליכא אלא לא ירחץ ולא יסוך. ועוד מייתי ראייה מדמייתי לקמן (דף סז:) אההיא דאשה חופפת בלילה וטובלת בלילה, מעובדא דהוה בי ריש גלותא ואמר לה עבדי חסרת דודי חסרת טשטקי חסרת, פי' עבדי חסרת להביא מים להחם לרחוץ כל הגוף, דאילו חפיפת הראש לא בעי כולי האי.

ומיהו לפירוש ר"ת אין ראייה, שפירש עבדי חסרת להחם מים להטיל לתוך מי הטבילה הצוננין להחם, וטשטקי הוא טשטקי דפיזא והוא כסא לישב עליו בבית המרחץ, ורבינו סעדיה פירש טשטקי מסרקות היינו לחוף הראש, הילכך אין לנו

סימן טו - דיני חציצה בטבילה להר הבית רע"ה

ראייה שיצטרך חפיפה בגוף אלא לעיוני בעלמא כמו בראש מדאורייתא. ואף על פי שאנו מדמין, אין לעשות מעשה אלא צריך לחפוף כל הגוף וכן מנהג כל הנשים לרחוץ כל הגוף עכשיו.

ה"ר שמריה מפרש בשם רש"י שיש חיוב חפיפה בכל הגוף ומביא כמה ראיות לכך, ודוחה אותן, אך למעשה כותב שצריך לחפוף כל הגוף וכן מנהג כל הנשים.

וכך סיכם את הדברים להלכה הרמב"ן בהלכות נדה פרק ט אות א-ג:

א. דין התורה שתהא הטובלת מעיינת בעצמה סמוך לטבילה ובודקת כל גופה שמא יש בה דבר חוצץ בטבילה, ועזרא ובית דינו תקנו שתהא האשה חופפת ראשה וכל שער שבה במים חמין.

ב. וכיצד דין חפיפה זו, רוחצת ראשה וכל מקום שער שבגופה במים חמין, ומסרקת אותן או מפספסת אותן בידיה יפה יפה כדי שתתיר שערותיה אם היה בהן קשר.

ג. כבר נהגו בנות ישראל לשטוף כל גופן בחמין בשעה שחופפות כדי שיעלה להן לכל הגוף יפה.

וכך פסק השולחן ערוך בהלכות יורה דעה סימן קצט סעיף א:

צריכה להדיח בית השחי ובית הסתרים שלה במים, (ולא בשאר משקין) (מהרי"ק שורש קנ"ט), ולסרוק שיער ראשה יפה במסרק שלא תהיינה שערותיה נדבקות זו בזו; וכן צריכה האשה לעיין בעצמה ובבשרה ובודקת כל גופה סמוך לטבילתה, שלא יהא עליה שום דבר מיאוס שחוצץ; ותחוף כל גופה ותשטוף במים חמין בשעת חפיפת גופה ושערה.

וכתב שם הש"ך ס"ק ב:

ותחוף כל גופה כו'. הסכמת הפוסקים דתקנת עזרא אינו אלא בחפיפת שער אלא שנהגו להחמיר לחוף ולהשתטף כל הגוף להכי מקילינן בכמה דברים בחפיפה אבל מה שצריכה לעיין בכל גופה שלא יהא דבר חוצץ מדאורייתא.

אם כן מעיקר הדין חפיפה אינה אלא בשיער, אך גבי טבילת אישה נהגו לרחוץ כל הגוף.

האם דין חפיפה אמור גבי כל חייבי טבילות?

יש לדון האם תקנת עזרא שתהיה אישה חופפת אמור בכל חייבי טבילות, הן לגרים, והן לביאת מקדש ואכילת תרומה וכדו', או שמא אינו אלא לטבילת אישה לבעלה? או שמא נאמר דווקא גבי אישה אך לא לגבי גבר?

בתלמוד ירושלמי מסכת פסחים פרק א הלכה א נאמר:

ר' יוסה בעי, חצירות שבירושלים שאוכלין שם חלות תודה ורקיקי נזיר מהו שיהו צריכין בדיקה, בלא כך אינן בדיקות מן הנותר.

ביאר קרבן העדה את שאלת הירושלמי:

ופריך בלא כך. בלאו הכי הרי הן בדוקות שצריך להשגיח שלא יאבד ממנו דבר שלא יהיה נותר, ואם יותר דבר, צריך להשגיח יפה לשרפו מיד, דנותר מצוותו לשרפו בבקר ראשון, ואם כן א"צ בדיקה משום פסח:

כלומר, האם חצרות שבירושלים שאוכלים בהם חמץ של קודש צריכות בדיקה בליל ארבעה עשר, או שמא מכיוון שבכל אופן בודקים מיד בתום אכילתם שלא נותר חמץ, שהרי אסור להותיר מבשר קודש ואם נותר צריך לשרפו, וא"כ יש לומר שאין צורך לבדוק בחצרות אלו.

ומשיב הירושלמי:

י"בא כהדא תנא ר' זכריה חתניה דרבי לוי: נידה חופפת וסורקת, כהנת אינה חופפת וסורקת, נידה כהנת חופפת וסורקת שלא תחלוק בין נידה לנידה, אוף הכא שלא לחלוק בין ביעור לביעור.

ומבאר קרבן העדה:

כהנת. שטובלת לאכול בתרומה, כיון שטובלת בכל יום אינה צריכה חפיפה וסריקה:

אוף הכא. אף כאן לענין בדיקה אף על גב דבלא"ה החצרות הן בדוקות, מכל מקום שלא תחלק בין בדיקה לבדיקה צריכין בדיקה.

סימן טו - דיני חציצה בטבילה להר הבית רע"ז

כלומר, כהנת שתדירה בטבילתה משום שטובלת בכל יום לתרומה, אינה צריכה חפיפה. אך אף על פי כן כאשר טובלת לנדתה צריכה חפיפה כדי שלא לחלוק בין נדה לנדה, ומתוך כך נלמד שגם החצרות צריכות בדיקה שלא לחלק בין חצר לחצר.

ממשיך הירושלמי ואומר:

תני רבן גמליאל ברבי איניונא קומי רבי מנא: נידה שהיא מפסקת כל שבעה חופפת וסורקת. כהנת שהיא טובלת בכל יום אינה חופפת ואינה סורקת.

וביאר קרבן העדה:

נדה שהיא מפסקת. כלומר ליכא למשמע מהא מלתא, דשאני נדה כהנת הואיל ומפסקת שבעה ימים שהרי בכל שבעת ימי נדותה היתה אסורה מלאכול בתרומה ולא טבלה, אבל כהנת טהורה שהיא טובלת בכל יום לטומא' ש"ז אינה צריכה חפיפה, ולא משום שלא תחלוק בין נדה לנדה.

כלומר, הסיבה שכהנת נדה צריכה חפיפה אינה מטעם שלא לחלוק בין נדה לנדה, אלא שמכיוון שלא טבלה ז' ימים לאכילת תרומה לכן חייבת בחפיפה, וע"כ אין ללמוד מכאן לדין חצר הנ"ל.

מסיים הירושלמי:

א"ל לשמרת יום כנגד יום נצרכה.

וביאר קרבן העדה:

מיבעיא ליה אי מדמינן לשומרת יום כנגד יום דכהנת, שאינו אלא יום אחד ואפ"ה הכהנת צריכה חפיפה וסריקה, ועל כרחך לומר הטעם משום שלא תחלוק, והשתא קמיבעיא ליה אם נאמר כן גם גבי בדיקת החצרות שאוכלין שם לחם תודה או לא.

כלומר, כהנת שראתה דם נדה בלא עת נדתה שדינה שצריכה לשמור יום אחד בטהרה כנגדו, וצריכה חפיפה כדי שלא תחלוק בין נדה לנדה [וא"כ י"ל שגם החצרות צריכות בדיקה שלא לחלק בין חצר לחצר].

הפני משה הביא ביאור נוסף בשיטת רבן גמליאל:

תני ר"ג וכו'. א"נ ר"ג פליג אהא דלעיל דאפי' נדה כהנת ס"ל א"צ חפיפה וסריקה הואיל והיא טובלת בכל יום כלומר דשכיחא לה טבילה בכל זמן מפני התרומה.

כלומר, שכהנת גם לנדתה אינה צריכה חפיפה, מכיוון שדרכה תמיד בטבילה וע"כ גם כאשר טובלת לנדתה לא צריכה חפיפה (וי"ל שאף שעוברים עליה ז' ימים בלא טבילה, בכל זאת דרכה לשמור עצמה בנקיות וע"כ לא צריכה חפיפה).

מדברי הירושלמי יש ללמוד על שאלתנו, לחומרא ולקולא.

לחומרא - רואים שדין חפיפה אינו אמור רק לגבי אישה לבעלה אלא לכל חייבי טבילות, שהרי הירושלמי דן בחיוב חפיפה ביחס לטבילת כהנת לתרומתה, ומבאר שפטורה מפני שטובלת מדי יום, אם כן משמע שעצם הדין מיירי בכל חייבי טבילות, אלא שכאן מחמת שטובלת כל יום אינה צריכה חפיפה.

לקולא - ראינו שכהנת שרגילה בטבילה אינה צריכה לחפוף. על פי זה יש לומר שגם היום מי שרגיל בטבילה או במקלחת מדי יום, לא צריך חפיפה, שהרי מקפיד על ניקיונו. ועוד יש מקום לומר, שהיום שמצויה לכל אחד מקלחת וכל אדם רוחץ לכל הפחות כל כמה ימים, ורגילים להקפיד על ניקיון תמיד, יש מקום לומר שהדין של כולם היום כדין כהנת, ובכל גווני אין חיוב חפיפה, כיוון שלא מצוי לכלוך וקשרים שמקפידים עליהם בשיער (אפילו בטבילת אישה לבעלה).

כעת נשוב לשאלה הנ"ל מדוע בסוגיה בנדה סומכת על חפיפתה, ואילו בסוגיה בחולין נאמר שלא עלתה לו טבילה עד שיאמר 'ברי לי שלא היה עלי חציצה'. נביא את תירוצו של ר"ת שם:

... ועוד אומר רבינו תם... יש להעמיד הך דשמעתין בכהנים דאין בהן חפיפה משום שטובלין תמיד כדמשמע בירושלמי בריש פסחים.

כלומר הסוגיה בחולין מיירי בכהן שטובל לתרומה שאינו צריך חפיפה, כפי שנתבאר בירושלמי, וע"כ לא יכול לסמוך על חפיפתו וחייב לשוב ולטבול אם לא ברי לו שלא היה חציצה.

ובחידושי הרמב"ן בחולין שם כתב ליישב את השאלה הנ"ל באופן אחר:

טבל ועלה ונמצא עליו דבר חוצץ. פי' בשלא היתה חפיפה סמוך לטבילה, כדאמרינן במס' נדה טבלה ונמצא עליה דבר חוצץ אם סמוך לחפיפה טבלה אינה צריכה לחוף ולטבול ואם לאו צריכה לחוף ולטבול, ולפיכך דימו אותה בגמ' לסכין שנבדק מתחלה ולא היתה שחיטת סימנין סמוך לבדיקה ממש דהא איכא הפסק עור. ויש אומרים חפיפה אינה אלא בראש ובכל מקום שיש שער וכאן בשנמצא עליו דבר חוצץ בגוף, וכן כל חפיפה האמורה בכל מקום אינה אלא חפיפה של ראש ושל מקומות אחרים שיש בהם שער, והכי מפרש בספר יראים.

הרמב"ן מבאר שבחולין מיירי שהיה הפסק בין החפיפה לטבילה, או שהחציצה נמצאה במקום הגוף ולא בשיער.

לכאורה היה ניתן ליישב את השאלה באופן פשוט. נדה מחויבת בחפיפה, וע"כ יכולה לתלות בה. מה שאין כן בחולין שמייירי בטבילת איש ויש לומר שהוא כלל לא חייב בחפיפה, שלא תיקן עזרא אלא לאישה. אלא שמדברי הרמב"ן והתוס' ועוד ראשונים שלא תירצו כך, מבואר שפשוט להם שתקנת עזרא מחייבת את כל חייבי הטבילות.

בספר עלי תמר על הירושלמי שם נשאר בשאלה בזה:

כהנת אינה חופפת וסורקת, עיין תוס' נדה ס"ו וחולין י' ובשאר ראשונים דטעמא הוא משום דחפיפה אינה אלא מדרבנן מתקנת עזרא ולפיכך לא הצריכו חפיפה לטהרות, משום שהכהנים והכהנות רגילים בטבילה שטובלין בכל יום לטהרות וכדלקמן. ולא נתבאר, ישראל שאינו טובל בכל יום וכן כהן שנטמא טמא מת, שמפסיק כל שבעה כמו נדה אם צריך חפיפה. שלפי הטעם הנ"ל מפני שהוא רגיל בטיבולין שהוא טובל בכל יום היה נראה שצריך חפיפה, או שמא תקנת עזרא היתה רק בנדה.

כאמור, מדברי הראשונים נראה שכל הטובלים חייבים בחפיפה.

ואכן כך כותב שם עלי תמר בהמשך לשונו:

נדה כהנת חופפת וסורקת וכו'. מבואר מכאן שכל מחויבי טבילה לתרומה ולקדשים צריכים חפיפה ולא די בעיונא בעלמא. וכן פשיטא להו להתוס' והרמב"ן בחולין י', וספר התרומות סימן ק"ב והרוקח סימן שע"ו ותוס' נידה ותוס' הרא"ש

שם ומקורם מהירושלמי כאן. וק"ל דהא... מהלשון "עזרא תקן שתהא האשה חופפת וטובלת" וכן בירושלמי מגילה פ"ד ה"א "עזרא תקן שתהא האשה חופפת וסורקת" משמע, שרק באשה תקן אבל לא בשאר מחויבי טבילות. והטעם שתקן כן דווקא באשה י"ל מפני שהיא בהולה לביתה ודלמא לא בדקה שפיר.

העלי תמר מקשה מדוע פשוט לראשונים שכל חייבי טבילות חייבים חפיפה, הרי מלשון הגמרא משמע שעזרא תיקן חפיפה רק לאישה? אומנם מהירושלמי משמע שכל חייבי טבילות חייבים בחפיפה, ונראה שזה מקורם, ועל כן מתרץ את הדברים כך:

ונראה שרבנן החמירו להצריך חפיפה בכל מחויבי טבילה כמו שתקן עזרא. שלא מציינו בכל מקום שתקן עזרא חפיפה לכל מחויבי טבילה אלא זו תקנת חכמים.

מתרץ העלי תמר, שאכן עזרא תיקן רק לאישה, אך יש ללמוד מהירושלמי והראשונים שחכמים החמירו על כל חייבי טבילות שיעשו חפיפה.

אומנם, בספר אור זרוע חלק א - הלכות נדה סימן שסא, מביא תירוץ אחר לשאלה הנ"ל:

ר' חננאל ואמרי לה ר' יצחק בר שמואל זצ"ל מוקי לה להיא דשחיטת חולין בטובל לתרומה דלא אצרכוהו רבנן חפיפה, והכא איירי רבא באשה לבעלה דחמירא והצריכוהו רבנן חפיפה.

מדבריו נראה שאכן רק אישה הטובלת לבעלה חייבת בחפיפה (וייתכן שגם איש הטובל לכניסה לעזרה ולאכילת קדשים, שהוא איסור כרת), אך שאר חייבי טבילות אינם צריכים לחפוף, דלא כדברי הראשונים הנ"ל.

כדברים האלו נמצא גם באשכול הל' מקוואות סי' סד:

התם (בחולין) בגברא איירי שטבל לאכול תרומה ולית ביה חפיפה, דלא תקן עזרא חפיפה אלא לנשים נדות כדאיתא בירושלמי.

וייתכן שזו גם כוונת הרוקח שכתב בהלכות חפיפה סימן שעט:

מצאתי במס' תרומות לרבינו שמואל ולרבינו שלמה המשבשים את הספרים שכתוב לא אמרו אלא לטהרות דאדרבה לטהרות לא הצריכוהו חפיפה וסגי בעיוני

בעלמא דגרסינן בירושל' בפרק כל שעה נדה חופפת וטובלת פי' כהנת האוכלת בתרומה והאוכלת על טהרת תרומה נדה והיא כהנת חופפת וטובלת שלא תחלוק בין נדה לנדה.

על מנת לבחון מה פסק הרמב"ם בעניין, נעיין במספר הלכות בהל' מקוואות:

רמב"ם הלכות מקוואות פרק א-ב:

הלכה א - כל הטמאין בין אדם בין כלים בין שנטמאו טומאה חמורה של תורה בין שנטמאו בטומאה של דבריהן אין להן טהרה אלא בטבילה במים הנקוין בקרקע.

הלכה ו - כל חייבי טבילות טבילתן ביום חוץ מגדה ויולדת שטבילתן בלילה כמו שביארנו בעניין נדה, ובעל קרי טובל והולך כל היום כולו מתחלת הלילה שנאמר והיה לפנות ערב ירחץ במים מלמד שטובל והולך מתחלת הלילה עד הערב שמש.

הלכה ח - כל הטובל צריך להתכוין לטבילה ואם לא נתכוין עלתה לו טבילה לחולין, אפילו נדה שטבלה בלא כוונה כגון שנפלה לתוך המים או ירדה להקר הרי זו מותרת לבעלה, אבל לתרומה ולקדשים אינה טהורה עד שתטבול בכוונה.

הלכה יג - נדה שנתנה שערה בפיה או שקפצה ידה או שקרצה בשפתותיה או שנמצא עצם בין שיניה כאילו לא טבלה, וכן שאר כל הטמאים...

הלכה טז - תקנת עזרא היא שתהיה אשה חופפת את שערה ואח"כ תטבול, ואם אפשר לה לחוף בלילה ולטבול מיד תיכף לחפיפה ה"ז משובח, ובשעת הדחק או מפני החולי חופפת אפילו בע"ש וטובלת למוצאי שבת.

הרמב"ם מפרט בהלכות אלו את הדין לכל הטמאים, ואת הדין השייך במקרים מסוימים, והנה לגבי חפיפה כתב "שתהיה אשה חופפת", ומשמע מדבריו שדווקא אישה צריכה לחפוף, ולא שאר טמאים.

בספר עלי תמר שם הקשה על דברי הרמב"ם:

והרמב"ם בהלכות מקוואות פ"א ופ"ב אחרי שמבאר דיני מחויבי טבילה ודיני חציצה וחציצה בשערות, כתב בהט"ז תקנת עזרא שתהא אשה חופפת את שערה ואח"כ תטבול, ואילו חפיפה של שאר טמאים אין מזכיר כלל! וצ"ע שהרי מפורש כן בירושלמי ובכל הראשונים הנ"ל.

אך לפי מה שראינו בספר אור זרוע לא קשה מידי, שי"ל שהרמב"ם סובר שלא תיקנו חכמים חפיפה אלא לאישה בלבד, וכלשון תקנת עזרא שתיקן לאישה, והא דירושלמי לא קשה, דמיירי התם בטבילת אישה, אך לטבילת איש לא בעינן חפיפה כלל, דלא תיקן עזרא אלא לנשים.

וכדברים האלו כתב בספר חשק שלמה בבא קמא פב ע"א:

בגמ' ושתהא אשה חופפת וטובלת. נ"ב עי' בספר התרומה לרבינו ברוך ז"ל בהל' נדה שהעיר דלמה תיקן חפיפה דוקא בנשים ולא גם לאנשים הטובלין לתרומה וקדשים ומה שתי' שם...

ואכן לענ"ד י"ל משום דיהיה רוב שערות מלוכלך או קשור זה לא שכיח למיחש כל כך וליכא חששא רק על מיעוט וסתם איש אין דרכו להקפיד בזה והו"ל מיעוטו שאינו מקפיד, ודומה לזה תנן במקוואות פ"ט משנה ג' דקלקי הראש ובית השחי באיש אינו חוצץ ובאשה חוצץ ע"ש. ועוד י"ל דאפשר דבעת שתיקן תקנה זו עדיין לא נבנה בית שני ולא עלה מבבל ועדיין לא היו עוסקין בטהרות ולא היה נוהג טבילה אז כי אם באשה לבעלה כמו האידנא.⁸¹

מבאר החשק שלמה שעזרא תיקן רק לאישה כיוון שאיש אין דרכו להקפיד על מעט לכלוך וקשרים, אבל אישה דרכה להקפיד, וע"כ לא תיקן עזרא חפיפה אלא לאישה בלבד [ותירוץ נוסף, שמא עזרא תיקן רק לגבי אישה לבעלה]. וזה כפי שנראה מדברי הרמב"ם, שלא תיקן עזרא חפיפה אלא לאישה בלבד.

וכן כתב בספר לחם ושמלה (הרב שלמה גנצפריד) קצט, טו:

ולולי דמסתפינא הייתי אומר כי לא לחינם דייקי ואמרי בגמ' עזרא תיקן שתהא אשה חופפת וטובלת ולא אמרו סתם שיהיו חופפין וטובלין, וגם הרמב"ם כתב שתהיה אשה חופפת את שערה וכו'. י"ל דלא תקן אלא לנשים ולא לאנשים, אי משום דנשים קפדי טפי, אי משום טעם אחר.

⁸¹ הערת הרב עזריה אריאל שליט"א - תירוץ זה קשה לענ"ד: א. לא מצינו שלעזרא בבבל היה כוח הנהגה לתקן תקנות. ב. בכתובות דף כד: מפורש שבגלות בבל אכלו תרומה דרבנן.

דברים דומים ונפלאים כתב בזה גם האור שמח בהלכות איסורי ביאה פרק ד הלכה ח:

... המעיין יראה דלא חשבה הגמרא בהנך דעזרא מידי דהוי סייג אל התורה, רק תקנות שהמה מועילים אל קיום האומה ולחיי המשפחה, שיהיו מקושרין לנשיהם, ולא יגרשו אותם, אשר על זה צווח הנביא מלאכי אשר הוא עזרא לרב נחמן במגילה (טו, א), ולכן תקן רוכלים וחפיפה, שמא ימצא בה נימא קשורה, וכמו שדרשו (גיטין י, ב) על ותזנה עליו פלגשו, ועל תמור בפ"ב דסנהדרין (כא, א), ותיקן שיהיו מכבסין ואוכלין שום, וגם טבילה לבעלי קריין, שלא יהיו מצויין אצל נשיהן כתרנגולים, ותהא אשתו חביבה עליו, ולכן פריך הגמרא דאורייתא נינהו משום דין חציצה והוי סייג לדאורייתא ג"כ קרי בכ"מ דאורייתא, (נ"ב. ובמובן כזה ממש כתב רבינו אשר סוף פרק המדיר כתובות פ"ז סימן כ' דהגמ' קרי דרבנן להנך דמשום טובת האשה, לא לשניות דהוי משום סייג. [ממלואים]) וזה ענין דתי, דתקנתו היה לקשט האומה, כדי שיוציאו הנשים הנכריות, אשר ע"ז נצטער הרבה הוא וזקני דורו, ומשני דמצד חציצה הוי לעייני, אבל לסרוק במסרק הוי ליפות ולקשט נשי ישראל ולקשר לבב בעליהן להן לתועלת קיום האומה, וזה ברור אצלי בשיטת רבינו ז"ל ודוק.

מבואר, שלא שייכת תקנת עזרא אלא לגבי אישה לבעלה - שנתקנה ליפות נשות ישראל לחבבן לבעליהן.

אומנם, מלבד הראשונים שכבר ראינו ברישא שמשמע מהם שכל חייבי טבילות צריכים לחפוף, כך כתבו כמה ראשונים בהדיא: בספר תניא רבתי (עמוד תכט במהדורת מוסד הרב קוק) ובספר התדיר (הלכות נידה עמוד רפא) כתוב שחייב החפיפה נאמר הן לנידה והן לגיורת והן לבעל קרי ולכל חייבי הטבילות, ואם הם טבלו ללא חפיפה, הטבילה אינה עולה להם.

כך גם משמע בספר שבלי הלקט סדר יום הכיפורים סימן שי:

ובערב יום הכיפורים בשחרית מתפללים כשאר הימים ואין אומרים תחנונים וסליחות ואין נופלין על פניהן ואומרים זכרנו ומי כמוך זכור רחמיך וכתוב לחיים ובספר חיים ואומרין אבינו מלכנו וצריכין לטהר עצמן ולחוף ולטבול בערב יום הכפורים בשבע או בח' שעות וחופפין וטובלין כדרך כל חייבי טבילות ומברכין ברכת הטבילה כדרך כל בעלי תשובה או כדרך כל בעלי קריין. ויש אומרים שאין צריך לברך ולא מסתבר מידי דהוה אבעל קרי שטובל שטוען ברכת הטבילה:

מקור נוסף ממנו יש ללמוד לשאלתנו, הוא במסכת יומא דף פח ע"א:

תנו רבנן: הרואה קרי ביום הכפורים - יורד וטובל, ולערב ישפשף. - לערב? מאי דהוה הוה! - אלא אימא: מבערב ישפשף.

ופירש רש"י:

ולערב ישפשף - משום חציצה. לערב סלקא דעתך - מכי טביל וסליק מאי מהני ליה שפשוף, חציצה דהויא - הואי. אימא מבערב - דאתמול ישפשף כל אדם עצמו בחמין, שאם יראה קרי למחר - יכול לטבול בלא חציצה.

מדברי רש"י ניתן להבין שכל חייבי טבילות צריכים לחפוף, וע"כ אמרינן שישפשף בחמין. אם כי ייתכן שהתנא אומר זאת לא משום חיוב חפיפה אלא כדי שלא תהיה עליו כל חציצה.

אומנם, רוב הראשונים פירשו שונה מרש"י:

הרי"ף שם כתב:

הרואה קרי ביום הכפורים יורד וטובל ולערב ישפשף, לערב סלקא דעתך אלא אימא ואם בערב ישפשף כלומר אם ראה קרי ביום יורד וטובל ואינו צריך לשפשף מפני שהקרי שעל בשרו עודנו לח ואינו צריך שפשוף ולפיכך לא ישפשף, ואם מבערב שהוא ליל יום הכפורים ראה קרי כשיורד לטבול ביום ישפשף בידו על מקום שנפל בו הקרי מפני שכבר יבש על בשרו ולפיכך צריך שפשוף.

וכן נאמר בבית הבחירה למאירי:

הרואה קרי ביום הכפורים יורד וטובל בעוד שהקרי שעל בשרו לח ואין צריך שפשוף שהמים מעבירין אותו לשעתו ואין כאן חציצה ואם ראה מבערב שכבר נתייבש בשעת טבילתו ישפשף בידו על מקומו ואח"כ יטבול.

וכן משמע בעוד ראשונים רבים, הרא"ש, רבינו חננאל, תוספות ישנים, האגודה, האשכול והרמב"ם. מדבריהם נראה שאין חיוב לחפוף, שלא הצריכו חפיפה מבעוד יום, אלא סגי בניקוי המקום שלא יחצוץ.

השולחן ערוך בהלכות יום הכיפורים סימן תרו סעיף ד כתב:

מי שמת לו מת בין ראש השנה ליום הכיפורים, מותר לרחוץ ולטבול בעיו"כ, דיום כפור מבטל שבעה (מהרי"ל דהלכות שמחות), אף על פי שנהגו שלא לרחוץ כל שלשים, טבילת מצוה מותר. (דעת עצמו).

וכתב על כך האליה רבה:

ואף על פי שנהגו וכו'. קשה הא כתב הש"ך ביו"ד סי' שפ"א [סק"א] דאין המנהג אלא בחמין אבל בצונן מותר אחר ז'. ויש לומר דקמשמע לן הכא דאף במקום שאי אפשר לטבול אלא בחמין נמי שרי. ויותר נראה דקאי על רחיצה בחמין שקודם טבילה משום חציצה. וכ"כ בספר תניא [סי' עה] צריך לרחוץ בחמין ולחוף ולטבול וכו'. אלא דיש לדחות דס"ל טבילת ערב יום כפור חיובא, שהרי פסק [שם] דצריך לברך. מכל מקום יש להחמיר. וכ"מ בשל"ה [שם ד"ה וזה לשון] זה לשוננו, וטוב לטהר ולגלח צפרנים כמו אשה לבעלה:

ע"פ פירושו של האליה רבה לשו"ע יש חיוב חפיפה בכל חייבי טבילות, שהרי התיר לאבל לרחוץ בתוך שלשים משום דין חפיפה. אם כי ייתכן גם כאן כדלעיל בדברי רש"י, שהתיר לרחוץ על מנת להסיר חציצה, אך לא מדין חיוב חפיפה.

בהלכות גרים כתב השו"ע ביו"ד סימן רסח סעיף ב:

מטבילין אותו טבילה הוגנת בלא חציצה, רמ"א - וי"א שיגלח שערותיו ויטול צפרני ידיו ורגליו קודם טבילה.

וכתב על כך הש"ך:

בלא חציצה כו'. ואמרינן בש"ס כל דבר שחוצץ בטבילה חוצץ בגר וע"ל סי' קצ"ח דבר החוצץ בטבילה וכן צריך מקוה הכשר לטבילת נדה כדלעיל סי' ר"ח כדאי' בש"ס וכ"כ הרמב"ם פי"ג מהל' א"ב דין י"ג ובמקוה הכשר לטבילת נדה שם מטבילין את הגרים ואת העבדים ואת המשוחררי' וכל דבר שחוצץ בנדה חוצץ בגרים ועבדים ובמשוחררים ע"כ:

וי"א שיגלח כו'. משמע אפי' אין חציצה בשערותיו כגון שיחוף ויסרוק היטב או יגוז מקצת שערותיו הקשורים וחוצצין אעפ"כ יגלח כל שערותיו משום שנכנס

לכלל יהדות... מיהו נראה דבדיעבד אם לא גילח שערו רק שאין דבר חוצץ הוי טבילה.

מסתימת השו"ע והש"ך, ומסתימת הראשונים והאחרונים בזה (מלבד ספר התניא וספר התדיר ושבלי הלקט הנ"ל), משמע שאין חיוב חפיפה בטבילת גר. ואולי ניתן לדייק מדברי הש"ך שאומר "כגון שיחוף", משמע שאין חייב לחפוף דווקא.

סיכום השיטות שראינו:

ר"ת, רשב"א, תניא רבתי, התדיר, שבלי הלקט, אליה רבה לגבי טבילה בערב יום הכיפורים, וייתכן שאף רש"י סובר כן - כל חייבי טבילות חייבים חפיפה (אך כהנים שרגילים בטבילה לא צריכים).

רמב"ם והביאו הכל בו, וכן כתבו החשק שלמה, לחם ושמלה - רק אישה חייבת בחפיפה.

אור זרוע בשם ר"ח או ריב"ש, רוקח, האשכול, וכן כתב האור שמח - לא תיקנו חכמים חפיפה אלא לאישה נדה.

הרי"ף, הרא"ש, רבינו חננאל, תוספות ישנים, האגודה, האשכול, המאירי, הרמב"ם - הרואה קרי ביום הכיפורים משפשף בידו וטובל, משמע מדבריהם שאין צורך בחפיפה.

בדין גר רוב הראשונים והשו"ע לא מזכירים שצריך חפיפה לטבילתו.

סיכום:

מכמה ראשונים (ר"ת, רשב"א ועוד) משמע שתקנת עזרא חלה על כל חייבי טבילות, וכ"כ התניא והתדיר להדיא. עם זאת, מפשט הגמרא נראה שאין התקנה אלא לאישה ולא לגבר, וכן נראה בדברי הרמב"ם. ויש ראשונים שלמדו מהירושלמי שאין התקנה אלא גבי טבילה של נידה. ויש שלמדו בירושלמי שכל מי שתדיר בטבילתו אינו צריך חפיפה ומי שאינו תדיר חייב.

כמו כן, לגבי טבילת קרי ביום הכיפורים נראה מרבים מהראשונים שאין חיוב חפיפה. וכן מסתימת הפוסקים לגבי טבילת גר משמע שאין צריך חפיפה.

עוד יש מקום לומר ע"פ הירושלמי, שמכיוון שהיום רגילים לרחוץ לכל הפחות פעם בשלושה ימים, הדין שלנו הוא כשל כהנת לטהרות שאינה צריכה חפיפה. ואומנם לגבי אישה לבעלה אין לשנות מהמנהג, אך בנד"ד שאין מנהג קיים, יש לומר שלא שייך תקנת עזרא גבי דידן.

הנראה לענ"ד למעשה:

כיוון שכמה ראשונים כתבו להדיא שצריך חפיפה, ע"כ נכון לכתחילה לחפוץ. עם זאת, קיימא לן דבדרבנן הלך אחר המקל, ע"כ בשעת הצורך ניתן לגבר להקל ולטבול מיד ללא חפיפה⁸², בוודאי אם רחץ בתוך השלושה ימים האחרונים. כמובן מותר לטבול רק לאחר עיון היטב בכל הגוף והשיער, ויפריד בידי שיערות ראשו וזקנו שלא יהיו קשרים ובכך סגי. ושאלתי כן לגאון הרב דב ליאור שליט"א והסכים בדבר.

הגדרת מקפיד

פסק השולחן ערוך בהלכות נדה יו"ד סימן קצח סעיף א:

צריכה שתטבול כל גופה בפעם אחת; לפיכך צריך שלא יהיה עליה שום דבר החוצץ. ואפילו כל שהוא, אם דרך בני אדם לפעמים להקפיד עליו חוצץ אפילו אם אינה מקפדת עליו עתה, או אפילו אינה מקפדת עליו לעולם כיון שדרך רוב בני אדם להקפיד עליו חוצץ; ואם הוא חופה רוב הגוף, אפילו אין דרך בני אדם להקפיד בכך, חוצץ.

הגה: ולכתחלה לא תטבול אפילו בדברים שאינם חוצצין, גזרה אטו דברים החוצצים (הגהות ש"ד).

וצריך לעיין מהו גדר מקפיד, האם דבר שדרך להסירו רק לעיתים מיוחדות חשיב מקפיד וחוצץ, או שמא רק מה שדרך האדם להסירו מיד, או לעיתים מזומנות.

וכתב בזה הפתחי תשובה שם ס"ק א:

לפעמים - עי' בשו"ת זכרון יוסף חי"ד סי' יו"ד שכתב דמ"מ בעינן דוקא שמקפדת לעתים מזומנות כאותה שכתב הט"ז ס"ק כ"ג דטבעת מהודקת באצבע חוצץ משום דמסירתו בשעת לישה דהרי אם מיקלע לה עיסה ללוש כמה פעמים היום או מחר

מסירתו, אבל אם אינה מקפדת רק פ"א לזמן מרובה לא. ומ"ש בש"ע אפילו אינה מקפדת עליו עתה כו' אין פירושו אלא שמקפדת עליו לבסוף לזמן רחוק אלא פירושו שאינה מקפדת עתה בשעת טבילה מ"מ מקפדת בימים שקודם ושלאחר הטבילה ע"ש.

מדברי הפת"ש בשם הזכרון יוסף מבואר שגדר מקפיד הוא מה שאדם מקפיד להסירו לעתים מזומנות, ועל כן גם אם כעת האדם לא מקפיד - חוצץ. אך אם מקפיד להסירו רק לזמן מרובה - לא חוצץ.

והנה כתב הבית יוסף ביורה דעה סימן קצח:

... פסק בתורת הבית (הארוך ב"ו ש"ה עג.) אצל דיני נטילת ידים וז"ל צואה שתחת הציפורן אינה חוצצת שאין אדם מקפיד, ועוד שאינה מהודקת כל כך, ותנן במקואות אלו שאינם חוצצין באדם צואה שתחת הציפורן שאין חוצץ אלא הדברים שמדבקים ביותר שמונעים ביאת המים כטיט היון וכיוצא עכ"ל. אבל בדיני טבילה כתב בתורת הבית הקצר (ב"ז ש"ז לב.) כלשון הזה: הטיט והבצק שתחת הציפורן אפילו כנגד הבשר וצואה שתחת הציפורן שלא כנגד הבשר הרי אלו חוצצין עכ"ל. וזה תימה, דממה שכתב בפרק כל הבשר ובתורת הבית גבי נטילת ידים נראה דצואה שתחת הציפורן אינה חוצצת כלל אפילו שלא כנגד הבשר, ולגבי טבילה כתב דשלא כנגד הבשר מיהא חוצץ?

הבית יוסף מקשה על דברי הרשב"א, שבדיני נטילת ידיים כתב שלכלוך שתחת הציפורן לא חוצץ כלל, ואילו בדיני טבילה כתב שלכלוך שתחת הציפורן שאינה כנגד הבשר - חוצץ.

מתרץ הבית יוסף:

ושמא י"ל דבנטילת ידים דרבנן היקל אבל בטבילה דאורייתא החמיר, אלא דאכתי קשה דמאיזה טעם החמיר בטבילה, על כרחך מפני התוספתא שכתבתי לעיל שהביאו ר"ש והרא"ש דקתני בה צואה שתחת הציפורן שלא כנגד הבשר חוצץ, ומאותו טעם הוה ליה לפסוק שחוצץ גם בנטילת ידים דכלל גדול אמרו (חולין קו:): כל החוצץ בטבילת הגוף חוצץ בנטילת ידים, ולפי מה שכתבתי דטעמא דחוצץ צואה שתחת הציפורן שלא כנגד הבשר אף על פי שהוא מיעוט היינו לפי שדרך הנשים כשהולכות למרחץ להקפיד עליו שלא יתגנו על בעליהן שיאמרו שהלכו

למרחץ ומצואתן לא רוחצו, אפשר לומר שזאת החששא שייך בטבילה שגם שם רוחצת כל גופה במים שטובלת בהם והילכך חוצץ בטבילה, אבל כשנוטלת ידיה אף על פי שלא תסיר צואה שתחת הציפורן אינה מתגנה בכך על בעלה הילכך לא קפדה לגבי נטילת ידים והוי מיעוטו שאינו מקפיד עליו ואינו חוצץ. עיי"ש.

הבית יוסף מבאר שבטבילת אישה לבעלה לכלוך תחת הציפורן חוצץ מכיוון שדרך האישה להקפיד על ניקיון הציפורניים בעת שנטהרת לבעלה. אבל ביום יום אינה מקפידה בכך שמתגנה על בעלה מחמת לכלוך זה ועל כן אינו חוצץ.

ונשאל על דברי הבית יוסף הגרי"ש אלישיב זצ"ל בקובץ תשובות יו"ד סי' קכז:

תמה על הבית יוסף ביורה דעה סימן קצ"ח שכתב לחלק בצואת צפורן דחוצץ בטבילה ולגבי נטילת ידים אינו חוצץ, משום דכשיוצאים מהמרחץ אז מקפדת, אך לא בזמן נטילת ידים "שדרך הנשים כשהולכות למרחץ להקפיד על זה שלא יתגנו על בעליהן שיאמרו שהלכו למרחץ ומצואתן לא רוחצו". והלוא בטבעת חוצץ אף שאינה מקפדת אלא בשעת לישה.

נשאל הגרי"ש אלישיב זצ"ל, דברי הבית יוסף קשים, שהרי אם מקפידה על הלכלוך בעת הטבילה, אזי צריך להיות חוצץ תמיד, גם בעת שאינה מקפדת?

השיב הגרי"ש אלישיב זצ"ל:

והנה קיימא לן ביורה דעה סימן קצ"ח מי שאומנתו להיות שוחט או קצב וידיו תמיד מלוכלכות בדם אינו חוצץ, וכן מוכר שומן וכיוצא בו (וכן הוא לענין נטילת ידים). וכי יעלה על הדעת, שכך - כשידיו מגואלות בדם ובשומן ייכנס בשבתות בחגים ובמועדים, או שכך יופיע לשמחת מריעים או לנישואין, הלוא צא יאמרו לו.

אלא על כרחך אף דבזמנים מסויימים הוא מקפיד על הלכלוך, ודינו בזמנים הנ"ל כשאר בני אדם, דאז באמת חוצץ, מכל מקום בשאר ימות השנה שאינו מקפיד אינו חוצץ.

ואין זה דומה לטבעת. וכמו שכתב בשו"ת זכרון יוסף הובאו דבריו בפתחי תשובה בהתחלת דיני חציצה, וזה לשונו "בעינן דוקא שמקפדת לעתים מזומנות כמו טבעת מהודקת באצבע דחוצץ משום דמסירתו בשעת לישה והרי אם מקלע לה

עיסה ללוש כמה פעמים היום או מחר מסירתו [וכמו כן אם תתעסק בשאר דברים המלכלכים], אבל אם אינה מקפדת רק פעם אחת לזמן מרובה לא" עכ"ל.

והוא הדין לענין רחיצה בבית המרחץ שכתב הבית יוסף, גם בזה זמנים קבועים. וזכר לדבר מה שאמרו בירושלמי כתובות פרק המדיר הלכה ד', תני תמן הדירה שלא תרחצי במרחץ, בכרכים שבת אחת ובכפרים שתי שבתות. וכן קיימא לן באבן העזר סימן ע"ד. ולפי זה האמור גם זה חלוק מטבעת וכו"ל.

הגרי"ש אלישיב זצ"ל מבאר שגם דבר שדרך להקפיד עליו בזמנים מסוימים כגון פעם בשבוע או שבועיים, הרי זה נחשב הקפדה לזמן מרובה שכתב הזכרון יוסף שאינו חוצץ. ומה שאמרו בטבעת שחוצץ, מכיוון שדרך האישה להסירה תדיר בעת לישתה וכדו' (ולפ"ז מי שדרכה שאינה מסירה הטבעת אלא פעם בשבוע שבועיים, אין הטבעת חוצצת).

ע"פ דברים אלו נראה לי שאין חוצץ אלא מה שרגילות להסיר כאשר אדם מנקה ורוחץ עצמו, אך מה שאין רגילות להסיר אלא לעיתים מסוימים לא חוצץ.⁸³ ועל כן ההכנה לטבילה לעלייה להר הבית אינה דורשת הכנה מיוחדת והסרת כלוכים שאין דרכו של אדם להסיר, אלא צריך להתנקות ולרחוץ עצמו ולהסיר כל לכלוך כדרך שאדם רגיל לנקות עצמו, ויותר מזה אין צורך לעיין ולהסיר יותר.⁸⁴

⁸³ על פי זה, בעלי זקן או שיער ארוך אינם חייבים להסיר כל קשר בשיער, אלא רק מה שדרכם לפתוח ולהסיר בעת שמנקים ורוחצים עצמם. וכיוצא בזה כתב הבית יוסף יורה דעה סימן קצח: "הא דשערות קשורות נימא נימא חוצצות לדברי הכל, ובשתיים מחלוקת פוסקים, דבר פשוט הוא דבמקפדת עליו הוא או שהם הרבה כל כך השערות הקשורים באותו ענין שדרך האשה להקפיד בכל כזה, אבל אם אינם כל כך שדרך האשה להקפיד עליהם אינם חוצצים".

⁸⁴ דברים שדרך העולם להקפיד בהם, אזי גם אם דרכו לא להקפיד בזה בכל אופן חוצץ ויש להסיר. אומנם יש חולקים וסוברים שכל שבכוונתו להסירו לאיזה זמן חשיב מקפיד, ראה באנציקלופדיה תלמודית כרך יז, חציצה, שהביאו את השיטות השונות בזה, מ"מ מכיוון שמהבית יוסף והפת"ש משמע לקולא, והדברים לענ"ד מסתברים, ובכל גוונא בדרבנן קיימא לן כדברי המקל, ע"כ נראה שאין להחמיר בזה.

הסרת חציצה שלא מקפידים עליה

עוד יש לדון בדברי הרמ"א שכתב: "ולכתחלה לא תטבול אפילו בדברים שאינם חוצצין, גזרה אטו דברים החוצצים".

כך נאמר במסכת עירובין דף ד ע"ב:

חציצין - דאורייתא נינהו! דכתיב ורחץ את כל בשרו ורחץ במים את כל בשרו - שלא יהא דבר חוצץ בין בשרו למים. במים - במי מקוה, כל בשרו - מים שכל גופו עולה בהן. וכמה הן - אמה על אמה ברום שלש אמות. ושיערו חכמים מי מקוה ארבעים סאה.

הגמרא שואלת כיצד נאמר שחציצין הם הלכה למשה מסיני, הרי דין זה הוא מהתורה?

כי איצטריך הילכתא - לשערו, וכדרבה בר רב הונא. דאמר רבה בר רב הונא: נימא אחת קשורה - חוצצת, שלש - אינן חוצצות, שתיים - איני יודע. שערו נמי דאורייתא הוא, דתניא: ורחץ את כל בשרו - את הטפל לבשרו, וזהו שער! - כי אתאי הילכתא - לרובו ולמיעוטו, ולמקפיד ולשאין מקפיד, וכדרבי יצחק.

דאמר רבי יצחק: דבר תורה, רובו ומקפיד עליו - חוצץ, ושאינו מקפיד עליו - אינו חוצץ. וגזרו על רובו שאינו מקפיד משום רובו המקפיד, ועל מיעוטו המקפיד משום רובו המקפיד. - וליגזור נמי על מיעוטו שאינו מקפיד משום מיעוטו המקפיד, אי נמי משום רובו שאינו מקפיד! היא גופה גזירה, ואנן ניקום וניגזור גזירה לגזירה?

הגמרא מבארת שהלכה למשה מסיני באה לבאר את גדרי החציצה הפוסלת, שמהתורה אין החציצה פוסלת אלא ברובו ומקפיד, וגזרו חכמים שחוצץ אף רובו שאינו מקפיד וכן מיעוטו המקפיד.

מהגמרא מפורש לנו שאין לאסור מיעוטו שאינו מקפיד אטו מיעוטו המקפיד.

אומנם בהגהות שערי דורא נדה סימן יב כתב:

... החוטים שבצואר שתולים בהן הקמיעין אם אינן מהודקים אינן חוצצין. והמצנפות שיש להם לכשישנים לובשין אותן, אם נעשים חלולים מעשה רשת

אינה חוצצת ואם טבלה בה עלתה לה טבילה. אבל לכתחילה לא תטבול בהן גזירה אטו אותן שאינן חלולין, וכן בחוטים שאינן מהודקין אטו מהודקין.

והביאו בדרכי משה הקצצר יורה דעה סימן קצח:

וכתב בהגהות שערי דורא (הל' נדה ס' יב ד"ה חוטיין) אף דברים שאינם חוצצין לא תטבול בהן לכתחלה גזירה אטו דברים שחוצצין.

השולחן ערוך פסק את לשון הגמרא. אך הרמ"א כתב:

ולכתחלה לא תטבול אפילו בדברים שאינם חוצצין, גזרה אטו דברים החוצצים.

ויש להסתפק בדברי הרמ"א בתרתי. א. האם כוונתו שיש להסיר אף לכלוך וקשרים בשיער וקילופי עור וכדו' שאין אדם מקפיד להסירם, כפי שניתן להבין מסתימת דבריו, או שמא אין כוונתו אלא למה שכתב הגהות שערי דורא שיש להסיר לכתחילה דברים הרפויים אטו דברים שאינם רפויים, ותו לא.

ב. יש להסתפק האם כוונתו שלכתחילה יש להסירם ורק בדיעבד לא חוצצים, או שכוונתו לומר שלכתחילה היינו מדרך חסידות וחומרה יתרה נהגו להסיר אף מה שאינו חוצץ, אע"פ שוודאי מעיקר הדין אין צריך להקפיד בזה.

וכתב על כך הלבוש שם:

מיהו לכתחילה לא תטבול אפילו בדברים שאינם חוצצים, גזירה משום דברים החוצצים. ואין זו גזירה לגזירה דהלכתא אדיעבד נאמרה, וכיון דחציצת רוב ואינו מקפיד גזרו אפילו בדיעבד, גזרינן לכתחלה אפילו בדברים שאינם חוצצים ואין זו אלא חדא גזירה, נ"ל.

וכדברים האלו כתב הט"ז:

והא דכ' רמ"א אחר כך גזירה אטו דברים החוצצים והיינו אפילו במיעוט התם קאמר לכתחלה, אבל דיעבד לא גזרינן גזירה לגזירה.

מדברי הלבוש והט"ז מבואר שדברי הגמרא שבמיעוטו שאינו מקפיד לא חוצץ, היינו דווקא בדיעבד אם טבל כך, אך לכתחילה יש להסיר כל חציצה, גם שאינו מקפיד עליה.

אך הסדרי טהרה - שיורי טהרה שם ס"ק ו דחה דברי הלבוש והט"ז:

ולכתחלה לא תטבול. ר"ל, אפילו מעשה רשת או שאר חוטין שאינן מהודקין, גזירה אטו מהודקין, כן הוא בהגהות שערי דורא [הלכות נדה סימן יב ד"ה חוטין]. ובבית יוסף סוף סימן זה כתב דמה שכתב הראב"ד הביאו הטור, שאם כרכה שער בחוטי שער ראשה וטבלה בינה לבין עצמו דשפיר דמי, דלאו דווקא אחוטי שער, אלא דיכולה לכרוך גם כן בחוטי צמר ורצועות אם הם רפויים, שאין לנו לגזור אטו אין רפויים דבר שאינו בגמרא ובפוסקים לגזור בכך וכו', ומשמע שכן דעת כל הפוסקים, עכ"ל. מבואר דלא חש לה לדברי הגהות שערי דורא. ובאמת מן הגמרא מוכח דרפיון מהני אפילו לכתחלה, דהא לא תטבול בהן עד שתרכס שנינו [שבת נו, א], מוכח דרפיון מהני אפילו לכתחלה. ועוד מוכח בגמרא בכמה דוכתי כן, ועל כרחך דדברי הגהות שערי דורא ז"ל אינו אלא מחומרות האחרונים וזהירות בעלמא. ובלבוש [סעיף א] נתן טעם לזה דלא הוי גזרה לגזרה, ודבריו דחוקים. וכן כתב עליו בספר מעדני מלך [דברי חמודות הלכות מקואות אות קכד]. ובלאו הכי לא קשה מידי, כיון שאינו אלא חומרא מחומרות האחרונים, וכמו שכתבתי לעיל. וכהאי גונא מצינו כמה חומרות שהחמירו האחרונים ז"ל אף בגזירה לגזירה.

הבית יוסף כותב להדיא שמותר לטבול עם דברים שאינם חוצצים, כדמוכח בגמרא וכן דעת כל הפוסקים, ודברי הגהות שערי דורא והרמ"א אינם אלא חומרא וזהירות בעלמא.

וכיוצא בזה כתב ערוך השולחן שם סעיף ט:

וכתב רבינו הרמ"א ולכתחלה לא תטבול אפילו בדברים שאינן חוצצין גזירה אטו דברים החוצצין עכ"ל והנה זהו חומרא יתירה שהרי להדיא שנינו במשנה דריש פ"ו דשבת ולא תטבול בהן עד שתרכס ע"ש וכשתרפם מותרת לכתחלה לטבול ובירושלמי שם מפורש יותר ע"ש אלא שהדבר יצא מפי אחרונים להחמיר לכתחלה. ולכן נ"ל ברור דזהו רק כשאין לה צורך בזה כמו שירים וטבעות דעל זה הביאו משערי דורא [עי' ב"ה] שיש לגזור בהם רפויים אטו אינם רפויים ולמה לא תסירם בעת טבילה, אבל אם יש לה איזה צורך בזה כמו לרפואה וכיוצא בזה יכולה לעשות כן לכתחלה. וראיתי מה שכתב דאדרבא לרפואה יש לגזור שמא תהדקם [פ"ת סק"א בשם ש"צ] ואני תמה על דברים כאלו דזהו אם היה דינא דגמ' שפיר היה לנו לגזור בזה יותר אבל בזה דמדינא דגמ' מותר לגמרי ורק איזה מאחרונים גזרו בזה וידוע שאין ביכולתנו לגזור גזירת מעצמנו אלא הואיל ונפיק מפומיה דרבינו הרמ"א די לנו להחמיר במקום שאין צורך ועיקר החומרא היה רק בדבר שאין לה צורך בזה כמו שירים וטבעות [וכן משמע בש"ע בסעי' מ' ועי' מה שכתבתי בסעי' פ"ז].

מדברי הסד"ט וערוך השולחן נראה שדברי הרמ"א אמורים דווקא ביחס להסרת דברים הרפויים ולא ביחס להסרת מעט לכלוך שאין מקפידים עליו וכדו'. וכן, שאין דבריו אלו אלא חומרא מחומרות האחרונים שניתן להקל בעת הצורך.

מדברים אלו נראה לומר שמה שכתב הרמ"א שיש להסיר אף דברים שאינם חוצצים, היינו דברים חיצוניים שנמצאים על הגוף, כשרשראות, שעונים, טבעות וכדו' שבנקל יכול להסירם, אך אין צריך להסיר מעצמו גם לכלוך או שיירי קילופי עור וכדו' שאין דרך להקפיד בהם.⁸⁵

לסיכום הנראה לענ"ד להלכה:

שעונים, שרשראות, טבעות וכיוצא בזה, נכון לכתחילה להסירם לפני טבילה. אך מעט לכלוך וקילופי עור וכדו' שאין הדרך להקפיד בהם כלל כאשר אדם רוחץ ומנקה עצמו - אין צריך להסירם כלל.⁸⁶

⁸⁵ מכיוון שמקור דבריו של הרמ"א הם דברי הגהות שערי דורא, ומכיוון שפשט הגמרא והראשונים והשו"ע שאין כל צורך להסיר דבר שאינו חוצץ, ומכיוון שיש אחרונים שמבארים שדברי הרמ"א אינם אלא כדרך חומרא ולא מעיקר הדין, וכך משמע גם מהגר"ש אלישיב לעיל - די לנו לחשוש לדבריו לענין הסרת דברים הרפויים, אך לחשוש אף בדבר לכלוך וכדו' שאין דרך להסירו לא. ועוד שאין לזה שיעור, אין לדבר סוף כמה יכול אדם לדקדק להוציא קשרים בשיער ארון, או כינים, או קילופי עור וכן כיוצא בזה. על כן החמרה בזה מביאה לחששות ודאגה מיותרת.

כל שכן בטהרה בשביל הר הבית (בימינו אין בזה טבילה של כרת אלא רק לאו, שהרי כרת שייך רק בעזרה) שבזה סברה גדולה לומר שיש לנו ללכת כפי פשט הגמרא ושיטת הראשונים ופסיקת השו"ע, ואין לנו לחוש בזה למנהג הרמ"א שנאמר גבי טבילת אישה לבעלה ותו לא. על כן די לנו שנחשוש לדבריו כפי דברי הגהות שערי דורא.

⁸⁶ הערת הרב עזריה אריאל שליט"א:

לענ"ד אינו נכון. כמה ראשונים כתבו בפירוש שנוהגים להתמיר במיעוטו שאינו מקפיד, כגון בספר התרומה הלכות איסור והיתר סימן עט, לגבי נט"י: "אבל אם יש טיט מועט או בצק מועט תחת צפרניו שאין מקפיד או גלד מכה שהיא יבשה ואין מקפיד או גלד לח שמצטער עליו אינו חוצץ אף על פי שבטבילת כל גופו רגילי' להסיר הכל משום חומרא".

ספר מצוות גדול לאוין סימן קיא: "ואפילו מצטער אם יסיר הגלד מעל המכה או אבעבועות שחין [שהיו על בשרו] שעתה לא היה דעתו להסיר וקרניו אינו מקפיד, מכל מקום רגילות הוא להסיר הכל או ימתין עד שיתרפא ויוכל להסיר בקל".

ראה עוד מקורות באנצ'ת ערך חציצה ציון 101. וזו ההנחיה המקובלת בטהרת נשים. בפרט לענ"ד יש חשש במציאות ימינו שרבים יגדירו שדבר מסוים הוא בגדר "אינו מקפיד" אע"פ שדרך העולם להקפיד עליו, וכידוע בעולמנו הפוסטמודרני אנשים לא אוהבים לקבל ע"ע נורמות של זולתם, ותופעה זו לא פסחה על עולי הר הבית וד"ל. לכן יש להורות לכתחילה להקפיד על כל דבר קטן. עכ"ל הרב עזריה.

והנראה לענ"ד מתוך המציאות עמה אני נפגש שיותר יש לחשוש מהקפדה יתרה, שרבים נמנעים מלעלות להר הבית בגלל חששות יתרים שמהם אינם טובלים כראוי, וחוששים לדברים שאין בהם כל חשש חציצה, ואף לאחר שטבלו חוששים שמהם ושמהם, בדברים שעל פי הדין אין בהם כל סרך חציצה. ולכן מכיוון שעל פי דברי הגמרא ורובם הגדול של הראשונים וכן היא ההבנה הפשוטה בשו"ע וברמ"א שאפילו בטבילה של אשה לבעלה אין להתמיר בזה, אם כן כל שכן בטבילה להר הבית, וכנ"ל בהערה הקודמת.